

Белар
П 68

2005

100

Інстытут
Беларускае Культуры

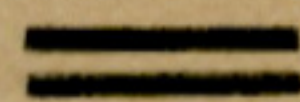
Аддзел мовы і літаратуры

Institut
für weissruthenische Kultur

Abteilung für Sprache und Literatur

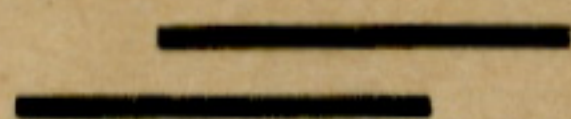
П Р А Ц Ы

АКАДЭМІЧНАЕ КОНФЭРЭНЦЫІ ПА РЭФОРМЕ
БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ І АЗБУКІ.

ARBEITEN

DER AKADEMISCHEN KONFERENZ ZUR REFORM
DER WEISSRUTHENISCHEN ORTHOGRAPHIE
UND DES ALPHABETS.

ВЫДАЊНЕ ІНСТЫТУТУ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ
У МЕНСКУ — 1927

Б.А. 232

Б.А. 232

Б.А. 232

Беларусь
МГБ 2005

Інстытут
Беларускае Культуры
Аддзел мовы і літаратуры

Institut
für weissruthenische Kultur
Abteilung für Sprache und Literatur

П Р А Ц Ы

АКАДЭМІЧНАЕ КОНФЭРЭНЦЫІ ПА РЭФОРМЕ
БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ І АЗБУКІ.

==

ARBEITEN

DER AKADEMISCHEN KONFERENZ ZUR REFORM
DER WEISSRUTHENISCHEN ORTHOGRAPHIE
UND DES ALPHABETS.

==

ВЫДАЊНЕ ІНСТЫТУТУ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ
У МЕНСКУ — 1927

16
Phrasas by quibz

INSTITUT FÜR WEISSRUTHENISCHE KULTUR.

— 0 —

== ABTEILUNG FÜR SPRACHE UND LITERATUR ==

ARBEITEN

DER AKADEMISCHEN KONFERENZ ZUR REFORM
DER WEISSRUTHENISCHEN ORTHOGRAPHIE UND
DES ALPHABETS.

(14 — 21 NOVEMBER 1926).

Redaktirt von

S. NIEKRAŠEVIČ

Voritzende der Abteilung für Sprache und Literatur

— und —

V. IHNATOVSKI

Präsident des Instituts für weissruthenische Kultur.

VERLAG DES INSTITUTS FÜR WEISSRUTHENISCHE KULTUR.

MIENSK—1927.

ІНСТЫТУТ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

— 0 —

==== АДЗЕЛ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ =====

П Р А Ц Ы

АКАДЭМІЧНАЕ КОНФЭРЭНЦЫІ ПА РЭФОРМЕ
БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ І АЗБУКІ.

(14—21 лістапада 1926 г.)

пад рэдакцыяй

Старшыні Адзелу Мовы і Літаратуры

С. НЕКРАШЭВІЧА

— і —

Старшыні Інстытуту Беларускае Культуры

Ў. ІГНАТОЎСКАГА

ВЫДААНЬНЕ ІНСТЫТУТУ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ.

У МЕНСКУ — 1927.

28. 11. 27

Надрукавана згодна з пастановаю Акадэмічнае Кон-
фэрэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі
ад 20 лістапада 1926 г. ў ліку 1.500 наасобнікаў.

БЛ 232✓

З Ь М Е С Т.

Урачыстае адчыненне Акадэмічнай Конфэрэнцыі.

	Стар.
Уступнае слова проф. Ігнатоўскага	1
Даклад Камісара Нар. Асветы Баліцкага	11
Прывітальнае слова т. Гэльтмана	19
„ „ проф. Пічэты	20
„ „ „ Дружчыца	21
„ „ „ Біржышкі	22
„ „ Яна Райніса	23
„ „ проф. Фасмэра	25
„ „ „ Голомбэка	25
„ „ доц. Блесэ	26
„ „ проф. Растаргуева	27
„ „ доц. Німчынава	29
„ „ гр. Ластоўскага	29
„ „ „ Езавітава	30
„ „ „ Галавінскага	30
„ „ „ Жылкі	31
„ „ А. Цьвікевіча	31
„ „ доц. Гарчынскага	32
„ „ „ Гарэцкага	32
Прывітальныя тэлеграмы	34
„ лісты	38
Програма пасяджэньняў Конфэрэнцыі	45
Пратэст супроць забароны делегатам ад заходняй Бела- русі выехаць на Конфэрэнцыю	46

Сучасны стан вывучэньня беларускай мовы.

Даклад С. Некрашэвіча	48
Прамова Фасмэра	70
„ Некрашэвіча	71
„ Фасмэра	72
„ Німчынава	72
„ Імшэльніка	72
„ Сербавы	72
Заклучнае слова Некрашэвіча	73

Становішча беларускай мовы сярод іншых славянскіх моваў.

Даклад П. Бузука	75
Прамова Фасмэра	89

	<i>Стар.</i>
Прамова Воўк-Левановіча	90
„ Німчынава	96
„ Цьвяткова	104
„ Воўк-Левановіча	106
Заклучнае слова Бузука	109
Рэзіюмэ (панямецку)	113

Да рэформы беларускай азбукі.

Даклад Я. Лёсіка	115
„ П. Растаргуева	124
Прамова Чаржынскага	131
„ Некрашэвіча і ліст акад. Ляпунова	136
Прамова Ластоўскага	144
„ Фасмэра	154
„ Жылуновіча	155
„ Бузука	157
„ Бялькевіча	160
Заклучнае слова Растаргуева	165
„ „ Я. Лёсіка	171
<i>Графічная Камісія</i>	175

Да рэформы беларускага правапісу.

Даклад Я. Лёсіка	183
„ С. Некрашэвіча	208
Прамова Воўк-Левановіча	220
„ Антона Лёсіка	223
„ Растаргуева	226
„ Мялешкі	228
„ Бузука	231

Праванісная Камісія.

Прамова Німчынава	233
„ Воўк-Левановіча	238
„ А. Лёсіка	244
„ Мялешкі	247
„ Багдановіча Г.	249
„ Троські	251
„ Матача	253
„ Мачульскага	268
Заклучнае слова Некрашэвіча	270
„ „ Я. Лёсіка	273
Прамова Байкова	278
„ Чаржынскага	279
„ Воўк-Левановіча	281
„ Некрашэвіча	283
„ Бялькевіча	284
„ Бузука	287
„ Дамброўскага	288

Да рэформы беларускага правапісу.

Старшыня: Слова для дакладу: „Да рэформы беларускага правапісу“ мае Я. Лёсік.

Я. Лёсік. Высокапаважаная Конфэрэнцыя! Выступаючы з дакладам на тэму аб спрашчэньні нашага правапісу, я дазволю сабе прыпомніць словы, сказаныя проф. Растаргуевым у сваім прывітаньні: „Дело реформы правописания и азбуки одно из самых сложных и тяжелых дел“.

Гэта праўда. Ужо ўчарашняя дыскусія аб рэформе азбукі паказала, як трудна зрабіць хоць-бы адну маленькую зьмену ў пісьме. Тут я не магу ня выказаць жалю з прычыны таго, што некаторыя з прысутных тут вучоных пайшлі проціў зьмен у нашай азбуцы і выказаліся проціў нашага імкненьня дапасаваць ці наблізіць нашу азбуку да гукавага пісьма. Але ёсьць і другая частка вучоных, якая ў поўнай меры згаджаецца з тымі прэектамі рэформы ў азбуцы, што былі запрапанаваны мною і проф. Растаргуевым. Даволі назваць украінскую лінгвістку А. Курылу, проф. Тімчанку, рэдактара чэскага журналу „Přegled“ Адольфа Чэрнага. Гэта дае нам надзею на тое, што настане час, і наша азбука рэформуецца і рэформуецца ў тым кірунку, што ў ёй кожная літара будзе мець адно гукавое значэньне. Разумеецца, ідэальнае азбукі няма і быць ня можа, але добрую азбуку зрабіць можна, і гэта будзе зроблена калі не цяпер, то ў чацьвер... Важна палажыць пачатак, важна паказаць хібы і вызначыць, як істыя недахватны выправіць. Ніводная рэформа не рабілася адразу, і я ані на момант ня цешыў сябе надзеяй, што рэформа нашае азбукі пройдзе адразу. На ўсё трэба часу. Даволі прыпомніць хоць-бы рэформу расійскага правапісаньня, колькі трэ́ было часу, барацьбы, змаганьня, каб зрабіць тое, што было зроблена пры Савецкай Уладзе. Колькі было спрэчак, колькі было напісана „вучоных“ трактатаў проціў рэформы мёртвага, беспадстаўнага і ненавуковага расійскага пісьма, і, не зважаючы на гэта, рэформа адбылася; адбудзецца яна і ў нас.

Пераходжу да свайго дакладу. Я ня буду ўдавацца ў гісторыю пісьма,—я стаўлю пытаньне практычна. Я пастараюся паказаць, які наш правапіс, у чым яго слабасьць і неда-

хваты і як яго трэба змяніць, каб удасканаліць, каб зрабіць лёгкім, простым, даступным шырокім народным масам, якім правапіс, галоўным чынам, і патрэбен.

Правапіс, у яго звычайным значэнні, патрэбен ня вучоным, не інтэлігентам, а школе, народу—рабочым і сялянам. Вось і трэба зрабіць усё, што можна зрабіць, каб пісьмо стала даступным кожнаму грамадзяніну, усім тым, хто хоча або павінен навучыцца граматна пісаць пабеларуску.

Цяжкія, а ў некаторых разох хітрыя і ні на чым не абанёртыя правілы нашага правапісу даўно ўжо непакояць і нашу школу, і наша грамадзянства. Адкрытыя сходзі Сэкцыі беларускае мовы і літаратуры, прысьвечаныя перагляду нашага правапісу, былі самыя многалюдныя ў Ёнбелкульце. Гэта паказвае, што правапісам цікавіцца не адна толькі школа, а і шырокія колы грамадзянства. Ёно і натуральна, бо правапіс—справа больш грамадзянская, як габінэтна-вучоная. Як дзяржаўныя законы ня могуць ня цікавіць кожнага сьвядомага грамадзяніна, так і правапіс ня можа не абходзіць кожнага грамадзяна чалавека.

Благі правапіс—гэта благія, недапасаваныя да жыцця законы: яны валтузяць нормальнае жыццё і перашкаджаюць яго разьвіццю.

Ідучы насустрач насцьпеўшай патрэбе ў спрашчэньні і рэформе нашага правапісу, Ёнбелкульт, як навуковая ўстанова, што стаіць на чале культурнае працы на Беларусі і кіруе гэтай працаю, яшчэ сёлета вясною выдзеліў асобную камісію, якая павінна падгатаваць матар'ялы да Акадэмічнай Конфэрэнцыі па перагляду правапісу і азбукі. Разам з гэтым, Ёнбелкульт выдаў цэлы рад брошур для азнаямленьня грамадзянства з тым, *як і ў якім* кірунку павінна ісьці работа ў справе падгатоўкі да рэформы нашага пісьма.

Як бачым, Ёнбелкультам робіцца ўсё патрэбнае, каб паставіць работу на належны грунт.

I. Нашы правапісныя прынцыпы і прычыны, што перашкаджаюць спрашчэньню пісьма.

Як вядома, беларускі правапіс устаноўлен першым беларускім граматыстам Б. Тарашкевічам. У аснову яго паложаны тры прынцыпы: 1) *фонэтычны* для запісваньня галосных

гукаў, 2) *этымолёгічны* (правільней, *этымолёгічна-фонэтычны*) для запісваньня зычных гукаў і 3) *прынцып напісаньня чужаземных слоў*. Гэта значыць, што галосныя гукі запісваюцца паводле таго, як яны вымаўляюцца ў *літаратурнай* мове, а зычныя—не. Зычныя павінны запісвацца ня так, як вымаўляюцца, а зважаючы на *этымолёгію* або на пахаджэньне слова, напрыклад, хоць і гаворым мы *грась, дуп, прозьба*, але пішам: *гразь, дуб, просьба*, бо так вымагае *этымолёгія*—пахаджэньне гэтых слоў, бо ў родных ім словах на месцы *с, п, з* будуць *з, б, с* (*гразі, дубы, прасіць*).

Што да прынцыпу напісаньня чужаземных слоў, то тут такая справа. Словы чужаземныя, абеларушаныя, г. зн. тыя, што запазычаны даўно і ўжываюцца шырокімі народнымі масамі нараўне з сваімі роднымі словамі, запісваюцца нашым правапісам: галосныя—фонэтычна, а зычныя—этымолёгічна; тымчасам словы чужаземныя, кніжныя, шырокім масам невядомыя або мала вядомыя, павінны пісацца так, як яны пішуцца ў тэй мове, адкуль яны ўзяты.

Трэба дадаць, што ёсьць яшчэ трэці правапісны прынцып—прынцып *гістарычны*, які выражаецца ў тым, што словы запісваюцца так, як даўней пісалі (а даўней пісалі—як гаварылі, гэта зн. фонэтычна). Элемэнты гістарычнага пісьма знаходзім у расійскім правапісу (*доброго, сінего*, замест—*добро, сінево*), але тыповае гістарычнае пісьмо—гэта пісьмо французскае і ангельскае. Хто хоць крышку знаём з французкім ці ангельскім правапісам, той ведае, што гэта за цаца! Кажуць, што калі прыходзіцца чытаць ліст французкага ці ангельскага рабочага, што скончылі добрую школу, то трэба вялікай дагадлівасьці, каб разабраць, што яны хацелі выказаць сваім дзіўным злучэньнем літар, што не азначаюць ніякіх гукаў. Вот што значыць пісаць гістарычным правапісам.

Гістарычны правапіс з канечнай няўхільнасьцю абарачаецца ў штучны, трудны і недаступны шырокім народным масам, бо гукі, як і ўсе іншыя факты мовы, нясупынна зьмяняюцца, і тыя літары, што азначалі некалі пэўныя гукі, перастаюць служыць свайму назначэньню, бо на месцы старых гукаў нарадзіліся новыя, а значэньне літар засталася старое.

Цяпер ужо кожнаму вядома, што, каб зрабіць грамат-

насыць набыткам шырокіх народных мас, трэба, каб пісьмо было простае і лёгкае, дзеля гэтага яно не павінна разыходзіцца з жывым вымаўленьнем слоў. Такое пісьмо можа быць пабудавана на адным і толькі на адным прынцыпе—на прынцыпе *фонэтычным*. Этымолёгічнае пісьмо таксама цяжкае пісьмо, бо ня кожны можа разабрацца ў пахаджэньні слова, тым больш што пахаджэньне слоў з часам забываецца і выклікае няўхільныя памылкі проціў этымолёгічнага пісьма. Гэта мы бачым у расійскім пісьме, пабудаваным пераважна на этымолёгічным прынцыпе, які называецца яшчэ прынцыпам параўнаньня родных паміж сабою слоў, дзе пішуць *лестница, свадьба, изба* замест этымолёгічных *лезтница* (ад „лезьці“), *сватьба* (ад „сватацца“), *истба* (ад „істопка“) і г. д. Значыць, гэтыя словы пішуцца ўжо фонэтычным пісьмом, не зважаючы на пахаджэньне слова. Або вось папрабуйце ўстанавіць на аснове этымолёгічнага прынцыпу, як трэба пісаць такія, напрыклад, расійскія словы, як *корова, лапша, касатка, паром* і падобныя. Ёсьць шмат слоў, да якіх нельга падабраць родных ім слоў, як таго патрабуе этымолёгічны правапіс, каб пазнаць, якую галосную літару трэба пісаць. І калі расійцы пішуць: *корова, береза, стакан, сапог, паром, лапша* (беларуск. *локшына*), *лапта, тетива, касатка* і шмат іншых, то яны проста запамінаюць гэтыя словы.

Наш першы правапісны законадаўца Б. Тарашкевіч стаяў на правільнай дарозе, калі клаў у аснову напісаньня галосных гукаў прынцып фонэтычны, і зрабіў памылку, што не перанёс гэтага прынцыпу на зычныя гукі і не дадзяржаў яго да канца ў правапісу галосных. Гэтую памылку прыходзіцца цяпер выпраўляць, або, як кажуць, рабіць „рэформу“. А рабіць рэформу пісьма—як гэта ні дзіўна—далёка трудней, як адсячы каралю галаву.

Французы і ангельцы, напрыклад, мучаць школьнікаў сваім мёртвым гістарычным правапісам, а вот не адважацца зьмяніць яго,—перашкаджае прывычка, традыцыя, страх перад тым, што трудна або зусім нельга будзе чытаць кнігі старога друку. А ці-ж гэта рацыя? Старому пакаленьню не павінна быць страшна, бо яно прачытае кнігі як старога, так і новага друку бяз ніякіх перашкод, як мы чытаем цяпер новыя і старыя расійскія кнігі, нават не заўважаючы розьніцы ў

правапісу; тымчасам для новага пакалення ўсе патрэбныя кнігі пасьпеюць ужо перадрукавацца новым правапісам. Праўда, шмат кніг застанецца не перадрукавана, але гэта не бяда; значыць, яны ня так ужо патрэбны, калі не заслужылі таго, каб іх перадрукавалі, і шкадаваць тут няма чаго. Не шкадуем-жа мы таго, што цяжка або зусім ня можам чытаць кнігі старога славянскага друку або хоць сваіх старабеларускіх кніг. Тыя, каму трэба іх чытаць (гісторыкі, лінгвісты), навучацца чытаць—і прачытаюць. Вучоныя людзі чытаюць пісьмо далёка старэйшае і зусім чужога і нават невядомага паходжэння.

Страх перад зьменаю ў пісьме мы бачылі і ў даўнейшай дарэволюцыйнай Расіі. Перад тым, як выкінуць зусім непатрэбныя літары „яць“, „цвёрдны знак“ і „фіту“, вучоныя людзі 20 год спрачаліся, панапісвалі горы „навуковых“ кніг за і проціў „яці“ і „цвёрдага знаку“, і нічога-б ня вышла, каб не соцыяльная рэволюцыя, бо толькі Савецкая Ўлада развязаўла гэтае пытаньне. Можна з пэўнасьцю сказаць, што каб „не адсеклі каралю галавы“, то расійцы і дагэтуль пісалі-б старым пісьмом; друкуюць-жа вось эмігранты газэты і кнігі з яцямі і цвёрднымі знакамі.

Гэта самае мы бачым і ў нас, калі ў Правапіснай Камісіі, выбранай Інбелкультам, было пастаўлена пытаньне так, што трэба ўжыць некаторую рэволюцыйнасьць у зьмене правапісу, каб зрабіць яго даступным шырокім народным масам, якія ня маюць часу на завучваньне цяжкіх, ні на чым не абапёртых правіл, то Камісія стала проціў такой пастаноўкі пытаньня. Пераважная большасьць членаў Камісіі знайшла, што бяз *новых* дасьледзін усіх беларускіх дыялектаў (гаворак) ня можна зьмяняць таго, што ўстанавіў Тарашкевіч, што правапіс Тарашкевіча навукова абаснаваны, і калі ёсьць у ім труднасьці, то ня правапіс трэба зьніжаць да мас, а масы падцягваць да правапісу і г. д. Словам, вышла, што Тарашкевіч адзін меў права рабіць усё, што знаходзіў патрэбным, не чакаючы новых дасьледзін беларускіх дыялектаў, а Інстытут Беларускае Культуры, які злучае ўсе навуковыя і культурныя беларускія сілы, павінен перш дасьледваць усе дыялекты, а потым выпраўляць правапіс Тарашкевіча.

Разумеецца, справа тут ня ў „новых навуковых дасьле-

дзінах“, а ў тым, што ў людзей пасьнелі ўжо разьвіцца прывычкі, прызвычаенасьць да цяперашняга пісьма. Людзі бароняць свае прывычкі, прызвычаенасьць, а думаюць і могуць шчыра думаць, што бароняць законны і справядлівы стан рэчаў. Кажуць —праўда ці не,—што вядомы расійскі мовазнаўца Томсан, працы каторага становяць вялікую навуковую цэннасьць, баронячы буквы „яць“ і „цвёрды знак“ у расійскім пісьме, дагаварыўся да таго, што заявіў, што можа разьбіцца расійская культура і дзяржава, калі выкінуць „яць“ і „цвёрды знак“. Разьбіваліся яго прывычкі, прызвычаенасьць да старога пісьма, а ён думаў, што разьбіваецца культура. У нас-жа страх перад зьменаю пісьма і нехаценьне зьмяняць тарашкевічаўскі правапіс выклікаюцца яшчэ асаблівымі, чыста беларускімі прычынамі, аб якіх гутарка будзе ніжэй, у II-м разьдзеле, дзе будзе гаварыцца пра беларускае аканьне.

Праваніс Б. Тарашкевіча вышаў у сьвет у канцы 1918 г. Да таго часу кожны пісаў так, як умеў або як каму падабалася. Гэта ўсіх мучыла, і за правапіс Тарашкевіча ўхваціліся, як за паратунак, прыняўшы яго на веру, без ніякай крытыкі. Так правапіс Тарашкевіча стаў *праванісам беларускім*. Навучыцца гэтаму правапісу было лёгка, бо пабеларуску пісалі тады адны толькі інтэлігенты, добра граматыныя або парасійску, або папольску. Ня тое сталася, калі правапіс Тарашкевіча пайшоў у школу і ў шырокія масы. Там труднасьці і беспадстаўнасьці яго адразу выплылі на верх, і не прайшло трох-чатырох год, як мы апынуліся перад правапісным крызысам. Газэты і некаторыя журналы сталі зьмяняць правапіс Б. Тарашкевіча і пісаць пасвойму.

Жыццё мае сваю лёгіку, і тое, што некалі было ў Расіі, покі не прайшла рэформа пісьма, *няхай будзе нам ня прыкладам, а перасьцярогаю*.

Усе, хто мае справу з нашым правапісам, хто вучыцца яму сам ці вучыць другіх, наракаюць на яго труднасьці і нявыразнасьці. Чытаючы лекцыі на розных курсах, я меў магчымасьць пазнаёміцца з пераважнаю большасьцю беларускага настаўніцтва, і скрозь чуў адну і тую жальбу, адно і тое нараканьне—наш правапіс цяжкі для школы. І бяда тут ня ў тым, што ён цяжкі—гэта можна перамагчы, матэматыка

таксама навука нялёгка, — а бяда ў тым, што гэтыя труднасьці беспадстаўны і зусім непатрэбныя.

II. Труднасьці і беспадстаўнасьці ў нашым правапісу.

Найлепш, калі ў аснове правапісу ляжыць адзін які прынцып; наш-жа правапіс пабудован, як мы бачылі, аж на трох і нават чатырох прынцыпах, калі ўзяць пад увагу, што зычныя гукі запісваюцца этымолёгічна-фонэтычна, прычым ніводзін з іх не праведзен да канца. Кожны з гэтых прынцыпаў мае столькі выключэньняў і дае такое шырокае поле для асабістых выгадак і мудраваньняў, што абарачае наш правапіс у бяспрынцыпны і беспадстаўны.

Возьмем, напрыклад, чужаземныя словы. Аб іх у правапісу мы маем гэткае правіла: „Словы чужаземныя, узятые з чужою мовы, даўно пішуцца так, як гэта чуваць у штодзённым ужытку: *літара, аканом, арганісты, паляруш, калідор, леварвэр, камісія* і г. д. Словы чужаземныя, што ўжываюцца ў кніжках і ў кніжнай мове і да народу не дайшлі або дайшлі нядаўна, пішуцца так, як у тэй мове, скуль яны ўзяты: *тэлеграф, телеграма, літэратура, монолог, тэатр, дынастыя, партыя, рэдакцыя, інспэктар, дырэктар, рэдактар* і г. далей“. Да трох апошніх слоў у гэтым правіле зроблена ўвага: „У такіх разох „ар“ заместа „ор“ пад уплывам беларускіх слоў на „ар“: *пісар, знахар* і г. д.“ („Беларуск. грамат. для школ“ Б. Тарашкевіча, стар. 70, 1918 г.). А далей ідзе цэлы рад выключэньняў з чужаземнага напісаньня на карысьць беларускае фонэтыкі.

Покі з беларускім правапісам мелі справу адны толькі інтэлігенты, то і гэтае „правіла“ магло служыць правілам. Інтэлігент мог яшчэ сяк-так разьбірацца ў тым, якое чужаземнае слова „дайшло да народу даўно“, а якое — нядаўна, хоць і сам аўтар тут-жа, у самым правіле, робіць характэрную памылку, калі залічыў слова „дырэктар“ да слоў кніжных і народу невядомых, бо гэтае слова вядома шырокім народным масам нараўне з такімі словамі лацінскага паходжэньня, як „літара“, „аканом“ або „калідор“ (бач хоць-бы „Дарэктар“ у „Новай Зямлі“ Якуба Коласа).

Як бачым, сам аўтар заблутаўся ў сваім уласным правіле, то што-ж гаварыць пра звычайных людзей, якім пры-

ходзіцца кіравацца гэтым правілам у штодзённым ужытку. Папрабуйце ўстанавіць на аснове гэтага правіла, якое чужаземнае слова да народу дайшло, а якое не дайшло, а калі дайшло, то ці даўно, ці нядаўна? Тут ужо што ні галава, то розум: адзін будзе гаварыць так, а другі гэтак. Тут мы маем шырокае поле для асабістых выгадак і мудраваньняў.

Так яно і вышла: правапіс чужаземных слоў быў першым каменем, на які спатыкнуўся наш правапіс і выклікаў той крызыс, які мы цяпер перажываем. Пачалося гэта з таго што рэдакцыі журналу „Асьвета“ і „Савецкай Беларусі“, занятыя штодзённай бягучай работаю, адмовіліся разважаць аб тым, якое чужаземнае слова „да народу дайшло“, якое—не, ды пашырылі беларускае аканьне на ўсе чужаземныя словы без выключэньня. Пры гэтым рэдакцыя „Асьветы“ (заўважце—орган Наркамасьветы!) выступіла як-бы з маніфэстам (бач. „Асьвета“ № 1 за 1926 г.), дзе стараецца аб‘ясніць, што новага нічога ня ўводзіць, а толькі паддэржвае старыя традыцыі беларускага пісьма. О, гэтыя „традыцыі“! Але аб традыцыях пасьля, а цяпер цікава заўважыць, што абедзьве рэдакцыі, пашыраючы аканьне на ўсе чужаземныя словы, праявілі характэрную асьцярожнасьць. Аканьню яны падпарадкавалі адно толькі чужаземнае *о*, а гук *э* запісваюць паводле таго, як ён пішацца „ў тэй мове, скуль чужаземныя словы ўзяты“. Чым гэта аб‘ясніць? Традыцыяй беларускага пісьма ці фонэтыкаю беларускае мовы?

На традыцыі беларускага пісьма, як мы ўгледзім ніжэй, вельмі часта апіраўся Б. Тарашкевіч, а такое напісаньне чужаземных слоў, якое прынялі ўпамянутыя рэдакцыі, супярэчыць правілу, што дае Тарашкевіч, які і сам кіраваўся традыцыямі. Значыць, прычына тут не ў традыцыях, а аб фонэтыцы тут і гаварыць ня прыходзіцца, бо ў беларускай фонэтыцы кожнае *о* і *э* і ў словах чужаземнага пахаджэньня заўсёды вымаўляецца, як *а*, напр.: *аканом* замест *эконом*, *літара* замест *літэра*, *адукцыя* замест *эдукацыя* і г. д.

Далей, у нашым правапісу галосных гукаў *э* (*e*) ёсьць такое правіла: „Калі ў першым мяккім складзе перад націскам няма *а* (*я*), то ў другім складзе пішацца *я*; калі-ж у першым складзе ёсьць *а* (*я*), то ў другім пішацца *е*; у трэцім і далейшых мяккіх складох перад націскам заўсёды пішацца *е*“.

(Б. Тарашкевіч, „Беларуск. грамат. для школ“, стар. 60, 1918 г., тут рэдакцыя гэтага правіла мая).

З гэтым правілам трудна справіцца стала граматыму чалавеку, а ня то што школьніку, бо каб запісаць слова паводле гэтага правіла, трэба пішучы спыніцца, мысьленна палічыць склады ды яшчэ ад правай рукі к левай, потым паглядзець, што стаіць у першым складзе перад націскам -- *а(я) ці ы-у-і*, а ўжо пасля гэтых камбінацый можна прыступіць да запісу слова. Гэта, як кажуць, сем раз прымерай, а адзін раз адрэж! Гэта—шарада, ламігалоўка, а ня правіла, якое павінна дапамагаць у няпэўных выпадках. Падумаць толькі, колькі трэба малому дзіцяці, каб навучыцца правільна пісаць.

Навука кажа, каб стаць граматым, трэба навучыцца пісаць словы паводле ўстаноўленых правіл ня думаючы, г. зн. мэханічна. А ці-ж можна калі-небудзь навучыцца пісаць паводле гэтага правіла ня думаючы, мэханічна? Прыкладам, словы „не“ і „без“ могуць злучацца ў мове з тысячамі розных слоў і кожны раз зьмяняць сваё месца ў палажэньні перад націскам, ня кажучы ўжо пра тое, што і паасобныя словы зьмяняюць свой націск у залежнасьці ад формы, напр.: селянін—сяляне, бядак—бедака, зялёны зеляно і г. далей. У такіх разох напісаньне слова зьмяняецца, як у калейдоскопе.

Мы сьмяёмся з даўнейшага расійскага „яць“, але-ж „яць“—гэта драбніца ў параўнаньні з гэтым правілам-шарадаю. З „яцьцю“ справа была простая хоць-бы для таго, хто меў добрую памяць: завучыў словы з „яцьцю“ напамяць ды пішы сабе ня думаючы. Так яно і рабілася. У нашым-жа правіле завучыць нічога нельга, а кожны раз трэба рабіць матэматычныя вылічэньні ды пры гэтым памятаць, што над тваімі камбінацыямі вісіць дамоклаў меч—цэлы рад слоў за выключэньнем з гэтага правіла, як, напрыклад: *сьвяткаваць, якава, ялавец, ясакар* і іншыя. Гэтае правіла магло-б хіба задаволіць даўнейшага пэдагога ў футляры, які ня вучыў, а паляваў на школьнікаў, каб лавіць іх на памылках.

А то вот яшчэ—наш правапіс вучыць, што ў мяккіх складах пасля націску пішацца *е: восень, возера, вецер, чытае, гуляе* і г. д. (Б. Тарашкевіч. „Б. грам. для школ“, стар. 60, 1918 г.), але з гэтага правіла сам аўтар зрабіў 10 выклю-

чэньняў (бач. там-жа, стар. 60—61), а на дзеле іх ня 10, а цэлых 14! І так што ні правіла, то цэлыя дзесяткі выключэньняў.

Тут могуць сказаць: праўда, гэтыя правілы цяжкія, асабліва для школьнікаў, але-ж яны выцякаюць з фонэтычнага прынцыпу ў напісаньні галосных гукаў—гэтак гавораць, так вымаўляецца гук *e* ў беларускай літаратурнай мове, а напісаньне слова павінна адпавядаць яго жывому вымаўленьню, бо „чым бліжэй правапіс да жывога вымаўленьня, тым ён лепшы“ (С. Некрашэвіч. „Аб пашырэньні аканьня на чужаземныя словы“, „Полымя“ № 5, стар. 123, 1926 г.).

Ніхто і нідзе на Беларусі з такою матэматычнаю дакладнасьцю не гаворыць. Гэта можа праверыць кожны з нас сам.

Закон беларускага аканьня гаворыць, што ў беларускай мове, у абсолютнай большасьці яе дыялектаў, галосныя *o* (*ё*)—*э* (*e*) чуваць выразна толькі пад націскам; не пад націскам яны даюць гук нясны, нявыразны, але бліжэйшы да таго гуку, які мы звычайна азначаем літарамі *a*—*я*, дзеля таго і закон гэты называецца *аканьнем*. Навуковыя дасьледзіны паказалі, што чым далей ад націску, тым аканьне становіцца нявыразней і глушэй, а найясней выступае яно ў першым складзе перад націскам. Калі наймацнейшае аканьне (у першым складзе перад націскам ад правае рукі к левай) азначыць цыфраю 1, а слабейшае—наступнымі, то можна напісаць такую формулу: 4, 3, 2, 1. Дык хіба-ж можна азначыць гэтыя гукавыя нюансы ў звычайным пісьме? На такія гукавыя модуляцыі існуе навуковая транскрыпцыя, патрэбная навуковым дасьледзінам, а ня звычайнаму правапісу, які служыць мільённым масам для патрэб штодзённага ўжытку.

У звычайным правапісу абсолютнай блізасьці ў перадачы гукаў на пісьме быць ня можа і не патрэбна. Гукі ў мове, як і ўсё ў прыродзе, бязупынна зьмяняюцца, і перадаць кожную гукавую асаблівасьць абсалютна цэлыга; тут нават ноты нічога не памогуць, бо няма такога тонкага вуха, каб магло злавіць і азначыць на пісьме ўсе гукавыя адценьні. У кожнай жывой мове ў яе цяперашнім стане навука налічае адных толькі галосных у некалькі разоў больш, чым гэта мы звычайна лічым. Але „для звычайнага пісьма бяруцца

найбольш характэрныя, асноўныя гукі, і адкідаюцца іх модуляцыі“. (С. Некрашэвіч. „Аб пашырэнні аканьня на чужаземныя словы“, „Полымя“ № 5, стар. 124).

Ніжэй мы ўгледзім, што ня гэтым—не дакладнасьцю ў перадачы гукаў кіраваўся наш правапісны аўтар і яго прыяцелі, на каторых ён пасылаецца ў прадмове да свае граматыкі, калі сумесна з імі ўкладаў правілы для запісваньня гуку *е*. Якраз наадварот. Палажыўшы ў аснову напісаньня галосных гукаў прынцып фонэтычны, ён і яго дарадчыкі спалохаліся таго ценю, які самі выклікалі, і сталі гнаць яго заклінаньнямі, што выразілася ў абмежаваньні беларускага аканьня ў форме тых хітрых правілаў, якія мы маем цяпер у правапісу чужаземных слоў і гуку *е*. Палажыўшы ў аснову граматыкі „найбольш характэрную і найбольш чыстую гутарку беларускае мовы, што мае цвёрдае *р* і вялікае аканьне“, Б. Тарашкевіч робіць такую агаворку: „Але аканьне агранічана некаторымі разамі, да чаго прымушае нас доўгая практыка нашага пісьменства“. („Ад аўтара“, стар. 3).

Вот нам і трэба паглядзець, што разумеў Тарашкевіч пад „доўгаю практыкаю нашага пісьменства“, які зьмест і характар гэтае „практыкі“.

Сьвядомая практыка беларускага пісьменства магла пачацца з таго часу, калі сталі выходзіць першыя легальныя беларускія кнігі і газэты. Запісы вуснае народнае творчасьці ня могуць служыць практыкаю беларускага пісьма, бо яны рабіліся фонэтычна або звычайным расійскім (этымолёгічным) правапісам. Фонэтычныя запісы народнае вуснае творчасьці становяць матар'ял для дасьледзін над законамі беларускае мовы.

Пераглядаючы-ж беларускі друк да 1918 г., лёгка заўважыць, што ў аснове яго ляжыць расійскі правапіс, а ў кнігах, друкаваных лацінкаю,—польскі. Узорам старога беларускага пісьма можа служыць „Сыгнал“ Гаршына ў перакладзе пабеларуску, што вышаў у 1891 г., і першыя беларускія газэты—„Наша Доля“ і „Наша Ніва“ з яе выданьнямі асобных кніжак—брошур і календароў, а таксама выданьні суполкі „Загляне сонца і ў наша аконца“. У „Сыгнале“ знаходзім нават „яці“ і „цвёрдыя знакі“ на сваім законным месцы. У пазьнейшых выданьнях гэтых літар няма, зроблены

ўжо і іншыя графічныя спрашчэньні, але аснова ў правапісу засталася старая — расійская, або этымолёгічна-гістарычная, што відаць нават з назвы першае выдавецкае суполкі — „Загляне сонцэ і ў нашэ аконцэ“, дзе літары *е* і *э* стаяць на сваіх гістарычных мясцох. Элемэнтны беларускае фонэтыкі дапускаюцца там у тэй меры, якая патрэбна была—на густ кожнага аўтара і выдаўца паасобку,—каб захаваць характар беларускае мовы, бо кожнаму ясна было, што напісаць „человек“ або „земля“—гэта значыла сказаць не пабеларуску.

Аканьне пасля цьвёрдых зычных у „Сыгнале“, як і ў пазьнейшых выданьнях, даволі частае і поўнае, напр.: *чалавека, вадзяныя, дарожнаго, гаворыць, аб паходзі, с палавінаю, напраўдзі* і іншыя. Ёсьць аканьне і пасля мяккіх зычных, асабліва ў першым складзе перад націскам: *пясочак, пяройдзе, нядоля, Кацярына, пярвей, цябе, вялікую, ня было, падмалявалі, ня зробіш, ня сподобалася* і іншыя. Само сабою разумеецца, што попач з літараю *я* знаходзім і *е*, напр.: *не спала, не было, каб ня было беды, не спаў, ешчэ, заедае, не відаць, переежджаў* і іншыя. Дзеясловы І-га спражэньня ў 3-й асобе адзіночнага ліку заўсёды канчаюцца на *э—е*: *каже і кажэ, плаче і плачэ, слухае, будзе, чытае, рэжэ, пішэ* і гэтак далей.

Цікава, што месныя склон іменьнікаў заўсёды канчаюцца на *і*, калі націск ня прыходзіцца на канчатак, напр.: *на дарозі, пасярэдзіні, аб паходзі, на сьвеці, на павароці, напраўдзі, на ўвазі, у хаці, на версі, у вусі, на галіне* і г. далей. Гэты канчатак знаходзім ува ўсіх абсалютна ранейшых выданьнях, напр., у „Нашай Доле“ або ў „Нашай Ніве“: *у задумі, у павеці, на сходзі, на Каўказі, у вастрозі, пры дарозі, на сьвеці, у горадзі, у Кіеві, на ніві, аб свабодзі, на мові, у Кранштаці* і гэтак далей.

Дзеканьне і цеканьне ўсюды запісваюцца правільна: *дзень, дзесяць, гадзіна, плаціць, цёпла, чысьціць*. Чужаземныя словы ў пераважнай большасьці запісваюцца з аканьнем, напр.: *дарэктар, афіцэр, на дразіні, караспандэнт* і іншыя. Гукі *у* і *і* скарачаюцца вельмі рэдка, прычым незалежна ад свайго палажэньня, напр.: *вёрст пяцьдзесят ў дзень ў гарачыню, заўсёды ў іх была, толькі ў руках і ў нагах* і г. далей. Затое нескладовае ў у сярэдзіне і ў канцы слова скрозь

пішацца правільна, напр.: *быў, чарнеў, вярнуўся, гадоў, ста-лоў, роў, воўк, хлеў, поўна* і нават *поўк* (полк).

Мяккі знак паміж падвойнымі мяккімі зычнымі рэдка калі пісаўся, а ў журнале „Вольная Беларусь“ было нават правіла ня пісаць мяккага знаку паміж мяккімі падвойнымі зычнымі, і, бывала, зазвычай пісалі так: *палажэнне, жыццё, галлё, пытанне, пракляцце, паляпшэнне* і г. далей. Таксама рэдка калі ставіўся мяккі знак пасля *з—с, дз—ц*, калі яны стаялі перад мяккімі складамі, напр.: *на свет, звер, снег, па-мысліць, шчасце, сметнік, песня, смех, цвет* і іншыя.

Хоць ненаціскае *е* зазвычай перадаецца літараю *е*, як таго вымагае этымолёгія слова, але поплич з гэтым літару *я* на месцы ненаціскага *е* знаходзім, як памылку пад уплы-вам жывога вымаўленьня, ува ўсіх складах, незалежна ад націску, напр., у „Нашай Долі“ і ў „Нашай Ніве“: *пярамя-ніць, цямната, ня працягнеш, ня адпачыўшы, змяя, вецяр, бедна, поля, вывясці на свет, выбярам* і іншыя, але дзея-словы І-га спражэньня ніколі ня пісаліся з аканьнем, напр.: *можэ, захочэ, маем, памагае, думаеце* і г. д.

У „Нашай Долі“ знаходзім нават у некаторых разох фонэтычны запіс зычных, напр.: *грась, скрось, Пецербурх, прозьба, атказаць, атпісаць* і іншыя.

Вось такая ў агульных рысах практыка беларускага пісьменства. У аснове яе, бяспрэчна, ляжыць расійскі або польскі правапіс з дамешкаю беларускае фонэтыкі ў тэй мэры, якая дапускалася асабістым густам кожнага аўтара або выдавецтва, выгадаваных школаю і штодзённаю прак-тыкаю на этымолёгічна-гістарычным расійскім або польскім правапісу. І трэба згадзіцца з Тарашкевічам, што „практыка беларускага пісьменства“ дазваляла яму абмежаваць бела-рускае аканьне, але, з другога боку, на гэтай практыцы мож-на было абаперці і шмат іншых „абмежаваньняў“, калі кіравацца ня фактамі жывое мовы, а фактамі гэтае практыкі. Тымчасам, палажыўшы ў аснову напісаньня галосных гу-каў прынцып фонэтычны і сказаўшы, што „галосныя пі-шуцца так, як вымаўляюцца“ („Беларуская граматыка для школ“, 1918 г., стар. 59), трэ’ было меркавацца ня з прак-тыкаю маласьвядомага ў правапісу даўнейшага пісьменства, а з жывым народным вымаўленьнем і зважаць толькі на тое,

як пашырана гэтае вымаўленьне, г. зн. ці становіць яно факт для пераважнай большасці беларускіх гаворак, або дыялектаў. Факты жывой мовы не даюць ніякай падставы для абмежавання нашага аканьня ды яшчэ ў такіх хітрых і заблутаных формах, якія мы маем цяпер.

Сам Тарашкевіч вось што гаворыць аб нашым аканьні:

„Аканьне найвыразней выступае ў складох перад самым націскам: *лес, лясы*. У другіх складох на месцы э можа быць гук, блізкі да *і*, або гук няясны паміж *а* і *е*—*ае*: „*лесавік* вымаўляецца *лісавік* або *лясавік*“. („Белар. граматыка для школ“, 1918 г., стар. 10). І Тарашкевіч устанаўляе, што ў нас няма ненацісканога э (*е*), калі кажа, што „гукі *о* (*ё*), э (*е*) у беларускай мове чуваць ясна толькі пад націскам: *добра, цёпла, лес, цэлы* і г. далей. Калі склад не пад націскам, то замест *о*, э чуваць *а*: *добры—дабро, цёплы—цяпло, (цяпло), лес—лясы (льасы), цэн—цаны*“. (Там-жа, стар. 10).

Як бачым, усё яно і проста, але „практыка беларускага пісьменства“ прымусіла Тарашкевіча адступіцца ад гэтага закону ў беларускай мове ды пайсьці на хітрыя манэўры, каб абмежаваць беларускае аканьне. Як ведама, ён стаў абазначаць ненацісканое *е* ня літараю *я*, як гэта чуваць у жывым вымаўленьні, а літараю *е* бяз націску, каб задаволіць, мабыць, тых, хто сароміўся беларускага аканьня. Дзіўны спосаб! Калі ў жывой мове ад аканьня нідзе не схаваешся, дык трэба схаваць яго хоць на пісьме. Але — гані прыроду ў дзьверы, дык яна ўскочыць праз акно. Школа наша не саромеецца літары *я* і піша яе скрозь, дзе гэта вымагаецца жывым вымаўленьнем на задор усім правілам.

Але можа гэта праўда, што ненацісканое *е* не заўсёды дае *я*? Можа гэта ўласцівасьць *некаторых* толькі, зусім нязначных дыялектаў беларускае мовы? Мы бачылі ўжо, што ранейшае беларускае пісьменства, памыляючыся, ставіла літару *я* там, дзе сьвядома ніколі-б не паставіла. Чым гэта аб'ясніць? Пэўна-ж, фактам жывога вымаўленьня, бо—гані прыроду ў дзьверы, дык яна ўскочыць калі не праз акно, дык праз шчыліну. А цяпер паслухаем, што кажуць вучоныя людзі.

Акадэмік Карскі, працы каторага становяць першую навуковую крыніцу ўсіх нашых вед аб беларускай мове і

вывады каторага можа кожны з нас праверыць на практыцы сам, акуратна прыслухаўшыся, як гаворыць беларускі народ, вось што кажа аб нашым аканьні: „Переход *о* безударного в *а* вместе с таким-же переходом *е* безударного в *а* с предыдущей мягкостью согласного, или так называемое *аканье*,—одна из выдающихся черт белорусской фонетики в области гласных. Этот переход в той или другой степени известен и старым западно-русским (читай—беларускім. Яз. Л.) памятникам, начиная с древнейших, и продолжается до сих пор на всем пространстве белорусского наречия“ („Белорусы“, т. II, I, стар. 137).

Акадэмік Карскі адрозьнівае вялікае або моцнае аканьне, сярэдняе (мернае) і малое або слабое аканьне і кажа, што на пераважнай большасьці беларускае зямлі (там-жа, стар. 143—144) „почти всякое *о* і *е* безударные обращаются в *а* (*я*)“ (там-жа, стар. 144), ды прыводзіць прыклады на ўсе ступені беларускага аканьня паасобку.

Вот некоторые з гэтых прыкладаў:

1) З вялікага, або моцнага, аканьня: *па бару, залатога, памаладзела, пазалацела, галава, савет, караліху, хорошага, бяленькага* (там-жа, стар. 147-148); *пяранясу, развясялю, салежэначка (!), дзяраўляны, зяляно, сямярых, цяцярук, зялянаваты, і дзісяцірых, пярапеўцы, сярабро, сяляжэначка, пяралічыць, дзяравянный, куйця, вставайця, восянь, аб жы-воя, сінянькі, возяра, мілянькі* (там-жа, стар. 205-206).

2) З сярэдняга (мернага) аканьня: *у бару, ваду бяру, пачуя, залатоя, галасочкаў, апасьледняму, пагаварылі, папалудную, пакаціўся, паганяем, дапаможа, малання, паганяя, пазалота, сенакос, малако, талкаваць, пападымая, гадаваліся, ад аднае маладзіцы, абамлела, саладок, харашэнька, пананекае (!), дарагая, галава, баранавалі, дарагога, пірамолатнага, сунічная ліцо, хорошаю пагодаю, перэпалах* (там-жа, стар. 152-153); *пазляталі, пярэпісь, пярсцёнак, ня шчабечуць, не пярапівай, сялянніна, цяцярук, дзяравянны, сямярых, шасьцярых, цямна-тою, пярабірачку, цяраз лес, пярэляцела, сярабро, піранясі, піраляці, падвязеця, пярэбірала, пярасьмяе, пярамяніў, ня пазнаў* (там-жа, стар. 207-208); *будзя, едзя, восянь, возяра, высялкі, дзевяра, сінянькі, бярэця, колья, брусся, знаяця,*

думаяця, соняйка, мілянкі, радуіцяся, заступая дарогу, хлопця, мацяры, выбяры, трэйцяму (там-жа, стар. 208-209).

3) З малога, або слабога, аканьня: *сцярог, цябе, семярых, плача, скача, жана, белянкі, няздарово, яшчэ, у мяне, вяселе, ночаваць, царкоўны, перайшоў, наша поля, слухайця, белая карэння* (там-жа, стар. 201—211).

Карскі прыводзіць гэтыя і падобныя прыклады з запісаў народных песень, казак, прыказак, што рабіліся па ўсёй Беларусі. Запісы польскага этнографа Федароўскага, адкуль браў прыклады і Карскі, паказваюць, што аканьне аднолькава пашырана і ў Заходняй Беларусі, за выключэньнем тых гаворак, што мяжуюць з польскімі.

Адгэтуль відаць, што на Беларусі нідзе так не гавораць, як вучыць правапіс Тарашкевіча, патрабуючы пісаць галосныя так, як яны вымаўляюцца. Галосныя *о (ё) — э (е)* у беларускай мове вымаўляюцца выразна толькі пад націскам; не пад націскам яны даюць *а (я)*.

„Еканьне“ ў нашым правапісу выклікана асабістымі меркаваньнямі Тарашкевіча і яго дарадчыкаў з „Нашае Нівы“. Выгадаваныя ў традыцыях этымолёгічна-гістарычнага расійскага і польскага правапісу і будучы абкружаныя пастаяннымі насмешкамі, яны спалохаліся беларускага аканьня ды адступіліся ад фонэтычнага прынцыпу ў напісаньні ненацісканога *е*, пасылаючыся на „практыку беларускага пісьменства“. Замілаваныя ў роднае слова ўсім сваім памышленьнем яны прымушаны былі гэта зрабіць,—яны прымушаны былі падмаляваць беларускае пісьмо на густ расійскага і польскага правапісу, каб хоць у гэтай форме яно магло абмінуць варожыя насмешкі ды трапіць у народныя гушчы.

Гэтую баязьнь беларускага аканьня можна назіраць і цяпер, хоць і няма ўжо тых абставін, у якіх працаваў Тарашкевіч. Вось, напрыклад, пачынальнікі ў зьмене правапісу Тарашкевіча С. Некрашэвіч і М. Гарэцкі адважваюцца правесці хоць няпоўнае аканьне ў чужаземных словах, але ня хочуць поўнага аканьня ў сваіх родных словах. Каб апраўдаць сваю беспадстаўнасьць і схаваць запраўдную прычыну няпрыхільнасьці да поўнага аканьня, дык яны—няпрыхільнікі аканьня на пісьме,—выдумляюць нейкую новую тэорыю, нібыта ў беларускай мове ёсьць аканьне, але няма „яканьня“,

г. зн., што ненаціскныя *о і* часткаю *э* даюць *а*, а вот *е* (тое самае *э*, што пасля мяккага зычнага азначаецца літараю *е*) не заўсёды падлягае аканьню, або, як яны кажуць, „яканьню“. Аб гэтым вось што піша С. Некрашэвіч у сваім артыкуле „Аб папярэньні аканьня на чужаземныя словы“ („Полымя“ № 5, стар. 129): „Аднак правапіс ненацісканога *о ў* чужаземных словах нельга звязаць з правапісам ненацісканога *э (е)* у гэтых-жа словах. *О і е*—гукі розныя. У той час як усякае ненацісканое *о ў* нашай мове, бязумоўна, пераходзіць у *а*,—пра *е (э)* гэтага сказаць нельга. Наш правапіс адносна пераходу *е (э)* у *я (а)* налічае нямала адхіленьняў“... Далей пералічваюцца ўсе вядомыя нам адхіленьні ў правапісу ненацісканога *е* ды ўносіцца гэткая напраўка ў беларускае аканьне: „Пасля цьвёрдых зычных хоць мы і пішам *а (з э)*, але трэба заўважыць, што і тут адчуваецца ня зусім чысты гук *а*; гэта хутчэй будзе гук сярэдні паміж *а і э*“...

Адгэтуль мы бачым, што абмежаваньне аканьня, або т. зв. ненацісканое „еканьне“ ў нашым пісьме, робіць падвойную шкоду: 1) яно адрывае нашу літаратурную мову ад народнае і 2) вытварае хітрыя, ні на чым не абапёртыя правілы ў нашым правапісу. Аб гэтых правілах гаварылася ўжо вышэй, але трэба застанавіцца яшчэ на некаторых з іх.

1) Чым, напрыклад, аб’ясніць, што ненаціскныя канчаткі іменьнікаў ніякага роду з цьвёрдаю асноваю (з цьвёрдым зычным перад канчаткам) падлягаюць аканьню, а калі іменьнік з мяккаю асноваю, то той-жа самы канчатак ужо не падлягае гэтаму аканьню? Я хачу сказаць, чаму мы пішам: *неба, палена, дрэва, вока, гора, сэрца, мора* замест гістарычных: *небо, палено, дрэво, воко, горэ, сэрцэ, морэ*? Чаму ў гэтых формах дапушчана аканьне, а ў тых-жа іменьніках з мяккаю асноваю пакідаецца гістарычны канчатак *е: поле, здарэньне, бацьвіньне, пытаньне, хаценьне, цярпеньне, вецьце, сьмецьце* і г. д. Так гавораць? Не, так не гавораць. У жывым вымаўленьні і пасля мяккіх зычных будзе аканьне і скажуць: *поля, бацьвіньня, здарэньня, сьмецьця* і г. далей. Адрозьніць канчатак ніякага роду ад жаночага (*поля-доля*)? Дык тады трэба пісаць і *небо, горэ, воко* і г. д., бо канчатак *а* таксама канчатак жаночага роду (*рука, гара, сястра*). Гэта аб’ясняецца ўсё тэй-жа прычынаю: практыкаю даўнейшага (да-

граматычнага) пісьма, якая кіравалася баязьню поўнага аканьня.

2) „Наша Ніва“ і яе выданьні таксама стараліся праводзіць няпоўнае аканьне, але рабілі гэта больш паступова, як зрабіў Тарашкевіч, апіраючыся на іх практыку. „Наша Ніва“ дапускала нараўне з ненаціскным *е* ненаціскное *э* і нават *о* і магла напісаць, напрыклад, так: *чэлавек, шчэбятала, маладзенькі, харошаго* і г. д., а *ў* напісаньні дзеясловаў 1-га спражэньня 3-яе асобы адзіночнага ліку зусім паступова трымалася аднае формы на *э—е*, напр.:

кажэ, чытае (чытай—э)
рэжэ, гуляе (гуляй—э)
пішэ, слухае (слухай—э)
топчэ, думае (думай—э) і г. д.,

а Тарашкевіч гэтага не датрымаў, чым і парушыў „доўгую практыку нашага пісьменства“. Тарашкевіч дапускае толькі ненаціскное *е*, якое азначае літараю *е* бяз націску, каб адрозьніць яго ад націскнога *е*, якое азначае літараю *е* з націскам. Гэты спосаб азначаць ненаціскное *е* літараю *е* бяз націску, а націскное *е—літараю е* з націскам практычнага значэньня ня меў ды так і застаўся таямніцаю для школы і грамадзянства.

Азначэньне аднае і тае самае дзеяслоўнае формы і аднаго і таго самага гукі рознымі літарамі вытварыла такое правіла, проці якога нашы школьнікі і сталыя людзі пастаянна робяць памылкі, і вінаваты тут не яны, а правіла, бо якое-ж гэта правіла, калі большая часьць слоў не падлягае закону?—Калі мы пішам: *кажа, рэжа, піша—кажаш, рэжаш, пішаш—кажам, рэжам, пішам* і г. д., то чаму ня пісаць і — думая, гуляя, слухая—думаяш, гуляяш, слухаяш—думаям, гуляям, слухаям і г. д. Усё наша настаўніцтва пасьведчыць, што школьнікі, на задор правілу, гэтак і пішуць, бо ў гэтых дзеясловах аднолькавая граматычная форма і адзін ненаціскны гук *э (е)*, які вымаўляецца, як *а (я)*. Памылкі гэтыя аб'ясьняюцца дзьвюма прычынамі—жывым вымаўленьнем і граматычнаю аналёгіяй (падабенствам).

Разумеецца, памылкі гэтыя ня трудна перамагчы, але для барацьбы з імі няма ніякай законнай падставы. Прымушаць школьнікаў запісваць адну і тую граматычную форму

ў адных разох літараю *а*, а ў другіх---літараю *е* мы ня маем ніякага права—ні граматычнага, ні фонэтычнага: гэта гвалт дарослых над дзяцьмі.

3) Агранічаючы аканьне, Тарашкевіч парушыў яшчэ шмат чаго з „практыкі нашага пісьменства“. Напрыклад, журнал „Вольная Беларусь“ азначаў на пісьме іменьнікі ніякага роду ўсе без выключэньня: *поле, вецьце, калено, сэрцо, горо* і г. д. і не баяўся зьмянаць формы творнага склону адзін. л. з давальным склонам множн. ліку, калі пісаў адзін мяккі ненаціскны канчатак *ям*: *з локцям—локцям, з гэтым звычайам---нашым звычайам* і г. д.

Тарашкевіч-жа зрабіў якраз наадварот, або, лепей сказаць, падзяліў усё напалам. Іменьнікі ніякага роду з цвёрдай асноваю, як мы бачылі вышэй (бач. І-ы абзац), падпарадкаваў аканьню (*палена, калена, неба, гора, сэрца, мора*), а канчаткі ў тых-жа самых граматычных формах з мяккаю асноваю стаў запісваць гістарычным пісьмом (*поле, вяселье, здарэньне, сумленьне, вецьце*). Гэтак сама ў творным склоне адзін. ліку ў словах з ненаціскным мяккім канчаткам пакідаецца гістарычны канчатак *ем* (*гаем, краем, локцем, полем, сумленьнем*), каб адрозьніць творны склон адзін. ліку ад давальнага склону множн. ліку (*звычайм, гаям, локцям, коням*), але жывая мова, як і „практыка беларускага пісьменства“, не баіцца гэтага замяшчэньня, напр., у творным склоне адзін. ліку і давальным множн. ліку ў іменьніках муж. і ніякага роду, калі націск бывае на адным і тым-жа складзе: *з валом—к валом, за морам—к морам, з паленам—к паленам, з вераб'ём—к вераб'ём* і г. д.

А раз жывая мова не баіцца замяшчэньня граматычных форм, то яго няма чаго баяцца і на пісьме, бо калі мы станем азначаць на пісьме тое, чаго няма ў жывой мове, то мова кніжная (літаратурная) адарвецца ад народных крыніц ды стане штучнаю, габінэтнаю і мёртваю.

4) Няма належнага парадку ў нас і ў правапісу зычных гукаў. Аб правапісу зычных Б. Тарашкевіч кажа: „Зычныя пішуцца гледзячы на тое, які зычны ў корані, прыстаўцы ці канчатку: *мёд, калодка, падтрымаць, мыешся* і г. далей, а ня так, я чуваць: *мёт, калотка, паттрымаць, мыесься*“. („ГраMAT. для школ“, стар. 59).

Мы ня бачым ніякіх перашкод для таго, каб не запісваць і зычных так, як чуваць, як яны вымаўляюцца, тым больш што ў пераважнай большасці мы і запісваем іх так, як чуваць і як патрабуе таго правапіс Тарашкевіча, напрыклад: *баяцца, часацца, умывацца* і г. д. замест гістарычных: *баяцца, чесацца, умывацца* і г. д., а гэтак сама: *полацкі, брацкі, французскі* і г. далей—замест: *полатскі, братскі, французскі* і г. далей. Паступовасць патрабуе, калі мы пішам: *цалавацца, баяцца, турбавацца*, то трэба пісаць і *баіцца, турбуецца, цалуецца* і г. д., а не *баіцца, турбуецца, цалуецца*, а таксама, калі мы пішам: *брацкі, полацкі*, то трэба пісаць і *люцкі, гарацкі, швэцкі* і г. д., а ня *людзкі, гарадзкі, швэдзкі*, бо нельга-ж у адных разох кіравацца фонэтыкаю слова, а ў другіх—яго пахаджэннем.

Слова *мёд* або *хлеб* ці *ножка, калодка* (з звонкімі *д, б, ж*) былі тысячу год назад, а цяпер у беларускай мове іх няма, а ёсць: *мёт, хлеп, ношка, калотка, прозьба, каска* і г. далей.

Правіла Б. Тарашкевіча аб этымолёгічным напісанні зычных адносіцца толькі да звонкіх зычных у канцы і сярэдзіне слова перад глухімі (*сад, боб, казка, просьба*), ува ўсіх іншых разох зычныя таксама пішуцца, як чуваць (фонэтычна). Значыць, і тут тая-ж самая падвойнасць, непаступовасць і заблутанасць, якая пануе ў правапісу галосных гукаў, бо, зрабіўшы адзін крок, Тарашкевіч не адважыўся зрабіць другога,—палажыўшы ў аснову правапісу прынцып фонэтычны, ён не датрымаў яго да канца, што і прывяло да тэй неразьбірахі і да таго крызысу, які мы маем цяпер.

III. Як трэба рэформаваць наш правапіс, каб зрабіць яго простым, лёгкім і навуковым?

Правіла—гэта аднолькавае пісьмо. Правапіс дае нам правілы, як трэба пісаць у тых разох, калі гукі вымаўляюцца няясна, нявыразна, калі пішацца ня так, як чуваць. Граматна, або правільна пісаць,—гэта значыць пісаць так, як патрабуюць устаноўленыя абавязковыя для ўсіх правілы. Правапіс—гэта законы, дысцыпліна, і як кожны закон, правапіс што-небудзь абмяжуе, агранічае, чаго-небудзь не дазваляе. Словам, правапіс—гэта тое самае, што парадак, законнасць і дысцыпліна ў грамадзянскім жыцці. Разумныя законы павінны кіравацца патрэбамі пераважнай большасці

грамадзянства, а разумны правапіс будуюцца на гутарцы, або гаворцы (дыялекце) пераважнай большасці насельніцтва таго ці іншага народу.

Б. Тарашкевіч у прадмове да свае граматыкі кажа: „І ня гледзячы ня вялікую суцэльнасць усяе беларускае мовы, яна мае, як і кожная іншая мова, колькі асобных, выразней азначаных гутарак. Кожная гутарка дабівалася, каб заняць пачэснае месца ў нашым пісьменстве. Дзеля гэтага і розныя, часта паміж сабою нязгодныя, спосабы пісаньня.

Трэба было часу, каб само жыццё паказала, якая гутарка мае найбольш сілы і здатнасці на тое, каб зрабіцца *асновай* літаратурнае мовы.

Трэба было часу, каб праявіліся ў пісьменстве ўсе, якія толькі ёсць у асобных гутарках, чыста беларускія асобнасці.

Бяз гэтага не магло быць ніякае, хоць больш-менш закончанае граматыкі, не магло быць і сталага, яснага правапісу. Бо граматыка павінна толькі замацаваць і падраўняць тыя лініі, якія сама ўжо мова азначыла.

Мне здаецца, што гэтыя лініі і характэрныя асобнасці ўжо азначыліся, дзеля чаго я і адважыўся выпусціць у сьвет „беларускую граматыку“.

У аснове яе ляжыць найбольш характэрная і найбольш чыстая гутарка беларускае мовы, што мае цвёрдае „р“ і вялікае аканьне. („Ад аўтара“, апошні курсыў мой. Яз. Л.).

Значыць, Б. Тарашкевіч устанаўляе (і нашае грамадзянства прымае, бо ніхто, нідзё і ніколі сьвядома і арганізавана проціў гэтага не выступаў, а цяпер і выступаць ужо позна), што ў аснове нашае літаратурнае мовы ляжыць найбольш характэрная і найбольш чыстая гутарка беларускае мовы, што мае цвёрдае *р* і вялікае аканьне.

Гэтае палажэньне аб нашай літаратурнай мове мы прымаем поўнасьцю. Прызнаем мы і правапіс, устаноўлены Б. Тарашкевічам, але з тэю агаворкаю, якую ён робіць сам: „Аднолька-ж ня думаю, што жыццё ня зробіць з часам *значных зьмен*. Будзем толькі мець надзею, што не залішне вялікія, і што ўсё найважнейшае зроблена добра“. („Ад аўтара“, курсыў мой. Яз. Л.).

Так, усё найважнейшае зроблена добра, аснова ў на-

най літаратурнай мове і ў нашым правапісу здаровая і жыццёвая, але трэба было часу, каб жыццё выявіла ўсе тыя дробныя недакладнасці і недахваты ў правапісу, якія працуваў і сам аўтар, і якіх не магло ня быць у такой вялікай рабоце, якая зроблена сіламі аднаго чалавека. Цяпер нам трэба толькі падраўняць і замацаваць тыя лініі, якія само жыццё ўжо вызначыла. А жыццё паказала, што каб зрабіць наш правапіс простым, лёгкім і паступовым, трэба адкінуць усё, што супярэчыць фонэтычнаму прынцыпу ў нашым правапісу і аставіць у аснове яго адзін фонэтычны прынцып як для напісання галосных, так і зычных гукаў, маючы на ўвазе той дыялект беларускае мовы, які ляжыць у аснове літаратурнае мовы і характарызуецца вялікім, або поўным, аканьнем і цвёрдым *р* з усімі іншымі гукавымі і морфолёгічнымі асаблівасцямі гэтага дыялекту.

Палажыўшы ў аснову свайго правапісу адзін фонэтычны прынцып, мы можам напісаньне галосных выразіць двума наступнымі правіламі:

1) У беларускай *літаратурнай* мове галосныя гукі *о* (пасля мякага зычнага і на пачатку складу літара *ё*) і *э* (пасля мякага зычнага і на пачатку складу літара *е*) чуваць і пішуцца толькі пад націскам (добра, гора, галоўка; цёпла, сёлы, ёсьць; цэны, рэкі, шчэбят; неба, лес, сена); не пад націскам чуваць і пішацца *а*, а пасля мякага зычнага і на пачатку складу *я*, і нідзе ня пісаць ненацісканога *е*, як нідзе ня пісалі мы дагэтуль ненаціскных *о* і *э*, бо гук *е* не пад націскам хоць і няясны, але ўсё-ж такі бліжэй да *я*, чым да *е*; тады фонэтычны прынцып адносна галосных будзе праведзены поўнасьцю, і аканьне будзе не вялікім, а *поўным*.

Толькі ў складаных словах, калі выразна адчуваюцца яго складаныя часыці, гэтыя галосныя запісваюцца так, як яны запісваліся-б пры асобным ужываньні тых слоў, што вытвараюць складанае слова (*Беларусь* — *Бела Русь*, *сенажаць*, *белабокі*, *штодня*, *вярбалоз*, *вялікалюд*, *роўналетак*, *грэхаводнік*, *гэтарочны*), бо ў такіх складаных словах выразна чуваць два націскі—адзін слабейшы, а другі мацнейшы, аб чым дакладна гаворыць граматыка.

Разам з гэтым, прынцып поўнага аканьня пашыраецца і на ўсе чужаземныя словы, як гэта бывае і ў жывой мове ў

словах чужаземнага пахаджэння (*аканом, камісар, літара, адукацыя, сакрэт, сакратар, акуляры, лямантар* або *алымантар, каляндар, калідор; лягенда, камунізм, сацыялізм фанэтыка, фартуна*); выключэнне можа быць толькі для слоў чужаземных складаных па падабенству з складанымі словамі роднага пахаджэння (*марфолёгія, манолёг, географія, тэолёг, але таляграма, тарыторыя, Яўропа, дыплямат, апарацыя, філёзаф* або *філязоф, рацэнзія, паэзія, ражым, рэвалюцыя, прэзыдэнт; далягат, дапо*).

2) У беларускай літаратурнай мове нескладовыя („кароткія“) гукі *ў* і *й* чуваць выразна і пішуцца толькі *ў* канцы і *ў* сярэдзіне слова пасля галосных перад зычным (*конаўка, воўк, поўны, галоўка, хлеў, роў, рабіў, хадзіў, чытаў, гуляў; вайна, зайцы, хвойка, край, чай, мой, твой, чый*); а калі гукі *у—і* стаяць асобна або на пачатку слова, то заўсёды пішуцца складовыя *у—і*, бо хоць у некаторых разох гэтыя гукі, стаўшы не пад націскам пасля галоснага перад зычным, „скарочаюцца“, г. зн. становяцца нескладовымі, але на пісьме дакладна і правільна азначаць гэтага скарачэння нельга з прычын такога характару:

а) Вылажыць дакладным і ясным правілам таго фонэтычнага факту *ў* беларускай мове, калі гук *і*, стоячы асобна або на пачатку слова, „скарочаецца“, а калі „не скарочаецца“—абсолютна нельга; калі-ж гэты закон пераходу ненаціскных і механізаваць, як зрабілі гэта ўкраінцы, ды скарочаць кожнае *і* пасля галоснага перад зычным, калі яно стаіць асобна або на пачатку слова, то гэтым вытварым нямілагучны і нефонэтычны зьбег зычных, якога наша мова ня церпіць, як злучэння зычных, цяжкіх для вымаўленьня, напр.: „сыпалася ймжака“, „стаяла ймгла“, „у Ймгліне“, на ймпэрыялістых“ і г. д.

б) Хоць правіла аб скарачэнні гукі *ў*, калі яно стаіць асобна ці на пачатку слова пасля галоснага перад зычным, механізаваць можна, бо гэтае правіла асаблівых практычных перашкод не сустракае, але было-б зусім нелёгічна і непаступова ніколі не скарочаць асобнага і пачатковага *і*, а заўсёды скарочаць у такіх разох *у*; апроч таго, ёсць многа выпадкаў, калі пачатковае *у ў* словах нельга скарочіць, не зра-

біўшы гвалту над беларускім вымаўленьнем, напр.: *ухвалд*, *угода*, *умова*, *увага*, *уціск*, *уклад*, *убраньне*, *уважлівы*, *урад*, *умова* і іншыя, або ў чужаземных словах: *Урагвай*, *унівэрсытэт*, *Уран*, *унівэрсал*, *узурпатар* і падобныя; а да таго, скарачэньне у пасля галосных перашкаджае мэханічнасьці пісьма, бо кожны раз трэба спыняцца і думаць або глядзець, на які гук кончылася папярэдняе слова.

З гэтых двух кароткіх, ясных і дакладных правіл аб правапісу галосных гукаў найбольш „страшным“ здасца поўнае аканьне на пісьме. Людзей, звыкшых да гістарычна-этымолёгічнага пісьма і да Тарашкевічаўскага няпоўнага, штучна і заблутана абмяжованага аканьня, палохае поўнае аканьне. Але падумаць толькі—чаго яны баяцца? Літары *я*—гэтага маленькага ўмоўнага значка? Ды чым-жа яна горшая за літару *е*? Тут адно можна сказаць, што калі людзі не згаджаюцца з поўным аканьнем на пісьме, якое пануе ў жывой мове, то яны кіруюцца не практычнасьцю, не навуковасьцю і не інтарэсамі нашае школы і грамадзянства, якія мучацца і дарэмна трацяць час на завучваньне і практычнае дапасваньне хітрых, цяжкіх і ні на чым не абапёртых правіл, што панавыдумлены для штучнага абмежаваньня нашага характэрнага літаратурнага аканьня,—а сваім асабістым густам, аб чым ня прынята нават спрачацца, бо з навуковага боку для правядзеньня на пісьме поўнага аканьня няма ніякіх перашкод, а з боку яснасьці, дакладнасьці і практычнасьці гэтага правіла—камар і носу не падточыць.

Тут могуць сказаць—усё гэта добра, але вот, чытаючы гэткае пісьмо, будуць занадта ўжо „якаць“. Наіўная ўвага! Калі хто чытае літаральна так, як напісана, той чытаць ня ўмее, таму трэба яшчэ павучыцца. Калі-б хто стаў чытаць, скажам, расійскую кнігу так, як надрукавана, той выклікаў-бы сваім няграматычным чытаньнем сьмех і зьнявагу да самога сябе, і кожны сказаў-бы, што гэты чалавек не навучыўся яшчэ чытаць. Пісьмо—гэта ўмоўныя значкі, што напамінаюць нам жывое слова, і граматы чалавек чытае не па літарых, а цэлымі словамі, пісьменнымі вобразамі іх, нават не заўважаючы паасобных літар. Значыць, калі-б то і пабеларуску стаў чытаць, як напісана ці надрукавана, то яму трэба сказаць, што чытаць ён яшчэ не навучыўся. Чытаць правільна, як

прынята ў літаратурнай мове, навучае нас школа і *ортоэпія*, або мастацтва правільнага і чыстага вымаўленьня.

Прыкладаючы фонэтычны прынцып да напісаньня зычных гукаў, трэба сказаць наступнае.

У пераважнай большасьці зычныя гукі ў нас і дагэтуль запісваліся паводле Тарашкевічаўскага правапісу фонэтычным пісьмом, аб чым гаварылася ўжо вышэй. Выключэньне рабілася толькі для звонкіх зычных у канцы і ў сярэдзіне слова перад глухімі. Гэта значыць, што ў нашым правапісе не азначаўся закон канца слоў (*сам, боп, хлеп*, замест *сад, боб, хлеб*) да асыміляцыі звонкіх з глухімі і наадварот. Напрыклад, мы ня пісалі: *ношка, дзяцька, вашка, глатка, прозьба, каска, лёт, мөх* і г. далей, а пісалі: *ножка, дзядзька, важка, гладка, просьба, казка, лёд, мог* і г. далей. Цяпер прынцып фонэтычнага напісаньня зычных трэба правесыці поўнасьцю, каб зьнішчыць тую непаступовасьць, якая практыкуецца цяпер, што ў адных выпадках яны запісваюцца фонэтычна, а ў другіх—не, напр., зьбег некаторых зычных і прыстаўкі, што канчаюцца на *з*, запісваюцца фонэтычна, а ўсе іншыя разы не падлягаюць гэтаму правілу, як, напрыклад, прыстаўкі, што канчаюцца на *д* (*ад, над, прад*), зваротныя дзеясловы ў 2-ой асобе адзін. ліку: *мьешся, купаешся* замест *мьесься, купаесься*.

Пашырыўшы фонэтычны прынцып на зычныя, а таксама і на морфолёгічныя формы, мы будзем мець поўнае права сказаць школьніку: пішы так, як чуеш; пішы так, як вымаўляецца ў літаратурнай мове, каб вока тваё бачыла тое, што чуе вуха.

Выходзячы з эканоміі ў часе і паперы, ня трэба пісаць мяккага знаку: 1) паміж падвойнымі мяккімі зычнымі (*жыццё, каменьне, гальлё*), бо ён тут лішні. Закон асыміляцыі гаворыць, што калі зычныя стануць поплич, то папярэдні прыпадабняецца да наступнага. Стала быць, і ў словах—*жыццё, каменне, галлё, калоссе, гразю*, і падоб. папярэдні зычны сам сабою будзе вымаўляцца мякка, як і наступны. Значыць, мяккі знак тут непатрэбен.

2) На гэтай-жа падставе ня трэба пісаць *ь* пасля *з-с, ц-дз*, калі яны стаяць перад мяккімі зычнымі, тым больш што гэтыя 2 пары зычных у некаторых дыялектах (на Магілёўшчыне, напр.) падлягаюць зьмякчэньню і перад *г-к-х*,

што становіць для нашага правапісу выключэнне. Перастаўшы пісаць в пасьля гэтых зычных, мы тым самым збавімся ад выключэння і прымірым усе дыялекты; тады будзе: *звер, снег, цвет, скінуць, згінуць* і г. д.

Яшчэ адна апошняя ўвага. Праціўнікі фонэтычнага пісьма звычайна любяць пасылацца на *омонімы*, г. зн. на словы аднагучныя, з аднолькавым напісаньнем, але з розным значэньнем, што нібыта вытвараюцца пры фонэтычным пісьме. Але омонімы ёсьць у кожным пісьме, бо яны ёсьць у жывой мове, напр.: *прышлі, шыла, тачыла, мука, засыпаць, баба, каса* і падобныя, якім-бы пісьмом ні запісаць, усё роўна будуць омонімы; а калі жывая разгаворная мова не баіцца аднагучных слоў з розным значэньнем, то няма ніякай падставы баяцца іх на пісьме.

Я ня думаю і ня цешу сябе надзеяй, што мой проект рэформы нашага правапісу сустрэне агульнае спачуцьцё і прыхільнасьць. О, не! Ані на момант не захапляе мяне гэта, бо ведаю, што лягчэй каралю адсячы галаву, як зрабіць рэформу ў пісьме. У мяне ёсьць другая надзея, другое захапленне: я глыбака перакананы ў тым, што ідэя мая правільная, што яна дыктуецца самым жыцьцём і што ня сёньня, дык заўтра, ня сёлета дык налета, не налета, дык праз 10 год, а яна зьдзейсьніцца і запануе.

Але павінен сказаць, што калі мы ня зробім рэформы ў нашым правапісу і азбуцы (бач. маю брошуру „У справе рэформы нашае азбукі“) цяпер, то дапусьцім праступленьне перад маладым пакаленьнем.

Старшыня: Слова мае для дакладу: „Да пытаньня аб рэформе нашага правапісу“ правадзейны член Інстытуту Беларускай Культуры С. М. Некрашэвіч.

С. Некрашэвіч. Да выхаду ў сьвет у 1918 г. „Беларускай граматыкі для школ“ Б. Тарашкевіча ў нас цвёрда ўстаноўленага правапісу ня было. Праўда, практыка віленскіх выданьняў да 1918 г. ўжо высунула некаторыя прыцыпы правапісу, — фонэтычны адносна галосных і морфолёгічны адносна зычных. Аднак гэтыя прыцыпы, будучы не замацаванымі цвёрдымі правапіснымі правіламі, часта парушаліся. Гістарычнай заслугай Б. Тарашкевіча зьяўляецца